

Urfa Siyaset Bilgeliđi

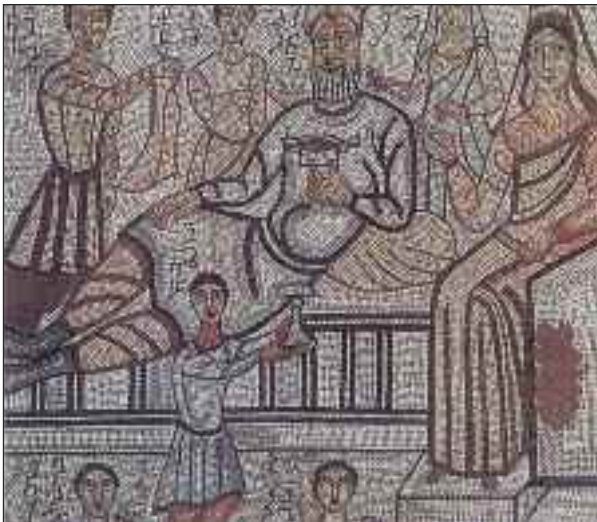
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

“

18. yüzyıldan başlayıp-1946 yıllarına keskin bir şekilde devam eden, Urfa'nın kayıp yılları olarak tanımladığımız dönemin çözümlenmesi; düşünce üretimi zayıflamıştır. Sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler ne kadar güçlü olursa olsun, bu gelişmeleri anlayacak, inceleyecek ve ileriye dönük olarak yol gösterecek, sağlıklı düşünce üreten bir elit ortaya çıkmazsa hiçbir gelişme sonuç vermez.

”

Urfa'da siyaset, şehir hayatının tüm alanlarını kuşatmasına rağmen bireyin sosyokültürel gelişimindeki yeri tartışmalıdır. Kentin köklü bir tarih ve kültürel kodları olmasına rağmen belirgin ideolojik kodlar oluşmadığı gibi kontrollü bir muhakemeye ile ideolojiler terbiye edilmeye çalışılmıştır. Şehir, tarih boyunca apolitik bir görüntü sergilemiş görünmekle birlikte bir alt akıntı olarak “bilgili” bir siyaset stratejisi hep ola gelmiştir. Antikçağlardan beri, dönemin süper güçlerine komşu olan Urfa; kendine ait bir stratejisi hep olmuştur. Urfa Jeopolitik konumu gereği; Roma-Pers, Bizans-Sasani, Haçlı-Selçuklu/Eyyübi ve Memluklu-Osmanlı devletlerinin tampon bölgesidir. Tarih boyunca Urfa'da, coğrafi konumu gereği, güç odaklarının gücüne göre hamle geliştirme becerisi ve pratiği hep üst seviyede gerçekleşmiştir.

Şehir, ilkçağ ve ortaçağlarda tepkisini âlimane çabalar gösterip, ayakta kalmayı ve tahrip olmaktan kurtulmayı başarmıştır.

Osmanlı döneminde Urfa, rahatsızlıklarını eyalet merkezlerine (Rakka/Halep/Diyarbakir) ve payitahta dilekçeler yazarak ifade etmiştir. İmparatorluğun çalkantılı dönemleri ile çok partili dönem öncesi ve sonrası Urfa, siyasi refleksini apayrı bir noktaya taşımıştır. Bu anlamda Osmanlı imparatorluğun çalkantılı dönemlerinde cemiyetler kurarak siyasi refleksini şekillendirmiştir. Çok partili dönem sonrasında ise dernekleşerek varlığını ve bağımsız adaylar çıkararak tepkisini göstermiştir. Demokrasinin bugünkü haliyle, yani bireysel, eşitlikçi yönüyle ortaya çıkışı 19. yüzyıla rastlar. Kemal Karpat, bu tarihin, modern orta sınıfların kimlik kazanmasına, devlet aygıtının toplumun ve kişinin hizmetine girmesine aynı zamanda akılcılığın topluma hâkim olmasına denk düştüğünü ifade eder.¹ Urfa orta sınıfın kimlik oluşturması ve rasyonalitenin şehirde görünür olmasının geçmişi, Osmanlı demokrasi kültüründen daha eskidir, yani 1808 Sened-i İttifak öncesine dayanır. Örneğin Selevkoslar döneminde Urfa'da şehir meclisi yer almaktaydı. Edessa, her ne kadar bir krallık idiyse de, bu kralların her konuda mutlak hâkimiyet iddia etmediklerini görüyoruz. Son söz kralın olması kaydıyla yetkisini, istişare meclisinde kararlaştırdığı konuyu icra etmede kullanırdı. Edessa kralları, şehri muhtemelen kabile reisleri gibi, bir yaşlılar meclisi aracılığıyla yönetmişlerdir. Segal saray erkânını “bağdaş kurarak oturanların şefleri” olarak tanımlar.² Meclis üyeliği babadan oğula geçmekteydi ve mecburiydi.³

Bu meclis üyeleri, normal vatandaştan ayıran bir takım ayrıcalıklara sahipti. Bunlarda biri “Tiara”dır. Yani Serpuş takma özgürlüğü.⁴ Tiara, ipekten yapılmış bir başlıktır. Şerpuş takma bir soyluluğun göstergesi idi.⁵ Bu kralın meclisinde oturma şerefine nail olanlar tarafından paylaşılan bir şerefti. Bu şerefe sahip olanlar meclislerde oy kullanma ve önerilerde bulunma haklarına sahipti.⁶ Şehrin meclis üyeleri aynı zamanda kentinde asilzadeleri idi ve krallık sarayına yakın otururlardı.⁷ Şehrin mahalleleri arasında bir statü farkının olmasında, kraliyete yakınlığın önemsenmiş olduğunu göstermektedir. Bugün bile bu sosyolojik bilinç, bilinçaltında var olup gündelik hayatta tüm netliğiyle görünmeyen kentin derin kültürüne göndermede bulunur.⁸ Antikçağ’da Urfa orta sınıfı: Urfa’daki siyasi, idari, sosyal ve iktisadi hayata yön veren önemli bir dinamik olan kentin “özgür şehir halkı”dır. Bu grubun içinde taş ustaları, heykeltıraşlar, mozaik ustaları (ressamlar), kuyumcular, naccarlar, din adamları ve eğitmenler vardı.

Yönetimde vali imparatoru temsil ederken, şehir halkını da şehrin ileri gelenlerinden oluşan “Boula” veya “Curia” denen şehir veya belediye meclisi temsil etmekteydi. Şehir konseyi krallık döneminde de var olan “özgür insanlar meclisi” olarak ifade edilir. Bu anlamda şehir meclisinin izlerini İslamî dönemde de görmek mümkündür. Halife Mansur şehrin surlarının yıkımı konusundaki emirlerini “mahallin yaşlıları ve ileri gelenleri” ne vermiştir. Surlar yeniden aynı insanlardan toplanan paralarla inşa edilmiştir.⁹ Ortaçağ kaynakları,

Ortaçağ boyunca Urfa’da, gayri resmi şehirden kendilerini sorumlu gören bir eşraf grubu hep ola gelmiştir. 1808 Senedi-i İttifak ve Tanzimat fermanı akabinde Meşrutî idare ile başlayan serbestiyet ortamında “Urfa’nın siyaset refleksi” kullerinden tekrar dirilir ve görünür olur.

Selçuklu komutanı Bozan Beyin şehri kuşatmasında şehir yöneticisi ve 12 kişiden oluşan şehir meclisi üyelerinden bahsederler.¹⁰ Kaynaklarımız Baudouin’e gelen heyetin Urfa hükümdarı Thoros namına ziyaret ettiğini belirtirler. Anonim Süryânî vekayinâmesi’nde Thoros’un haçlı reislerinden Goedefroi de Bouillon’a müracaat ederek Urfa’ya gelmesini talep ettiğini ancak Godefroi’nin, kardeşi Baudouin’i gönderdiğini anektodunda da¹¹ Baudouin’i Urfa’ya davet eden asıl unsurun şehrin eşrafı olduğu ifade edilir. Işın Demirkent Albertus Aquensis’e atfen bu şehir eşrafı ile ilgili olarak; “On iki kişiden oluşan istişare heyeti”, “on iki senatör” ve “senato” tabirlerini kullandığını belirtir.¹² 1098 yılı ocak ayında Baudouin Tell-Bâşir’de bulunduğu bir sırada, Urfa’dan bir elçi heyetinin gelip onu şehirlerine davet ettiğini görüyoruz.

II. Meşrutiyet Kutlaması - Sarayönü/Urfa

Urfa piskoposu ile şehrin eşrafından 12 kişiden müteşekkil olduğu bildirilen bu heyet, Baudouin'den şehirlerini civardaki Türk beylerinin akın ve taarruzlarından korumak üzere Urfa'ya gelmesini rica ederler. Ortaçağ boyunca Urfa'da, gayri resmi şehirden kendilerini sorumlu gören bir eşraf grubu hep olagelmıştır. Şehir eşrafının görünür olması 1808'de başlar. Çünkü, 1808 Senedi-i İttifak ve Tanzimat fermanı akabinde Meşrutiyet ile başlayan serbestiyet ortamında "Urfa'nın siyaset refleksi" küllerinden tekrar dirilir ve görünür olur. Vilayet meclisleri ve bilhassa 1876 Anayasası hükümlerine göre kurulan Mebusan meclisleri, II. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve sonrasında 1. ve 2. Meclis seçimleri ile siyaset bahar mevsimine dönüşmüştür.

Osmanlı Dönemi Urfa'da Orta Sınıf

İslam toplumlarında 19. Yüzyıl öncesi şura (meclis-kurul), meşveret (danışma-tartışma), icma (ulemanın düşünce birliği ve bunun mutlak doğruluğu) ve cumhur (halk) gibi modern demokrasi ile uygunluk gösteren kavramlar olmasına rağmen ilk dönemlerde demokratik bir yapı oluşmamıştır. Demokrasi, ancak ondan manen ve maddeten yarar bekleyen, manen kendi dünya görüşünü ifade eden ve onun uğruna düşünce üretmek mücadeleyi göze alanlar sayesinde gerçekleşebilir. Osmanlı'da ve Türkiye demokrasinin gelişiminde orta sınıfın mücadelesi veya katkısı göz ardı edilemez. Osmanlı ve Türkiye orta sınıfı, Batı'nın burjuva olarak tanımladığı orta sınıfın aksine daha çok Osmanlı kültürel mirasını değerlendiren ve Türkiye'de demokrasinin gelişiminde birinci derecede etkili olan kesimdir.

Osmanlı'da özel mülkiyet, kişilerin ev, dükkân ve toprak sahipliğiyle daima mevcut olmuştur. Meslekler ve ticaret, geniş çapta özel teşebbüs kurallarına ve değer

ölçülerine uygun olarak gelişmiştir. Merkezi idare gerek miri arazinin dağıtımında ve gerekse işletilmesinde Müslüman ve gayrimüslimin yerli halkın ileri gelenlerinin yardımından istifade etmiştir. Tımar, devletin ve özel kişilerin ortak yürüttüğü bir ekonomik faaliyetti. 16. Yüzyıldan sonra tımarın yerine geçen çiftlik ve malikâne sistemleri arazi, işletmesini kişilerin emrine doğrudan vererek, bilmeden ve istemeden yeni orta sınıfın doğuşuna yol açmıştır.¹³ 17. Yüzyılın sonlarına doğru yerli halk arasından zenginleşen ve o ölçüde eğitim sahibi olanların sayısı artmıştır. Mülkiyet esasına dayanan bu orta sınıf içinde ulema, devlet memurları, sipahi aileleri, emekli askerler gibi daha başka sosyal gruplar da yer alıyordu. Bu grupların devlete bağlılığı 16. Yüzyılın sonuna kadar oldukça fazlaydı, çünkü bu orta sınıflar (gayrimüslimler dâhil) devletin bir çeşit memuru, hatta küçük ortağı idiler. Bu süreçte kırsal ve şehrin ileri gelenleri sayılan grupları, hem ekonomik alanda, hem de günlük hayatta birçok ödevi üstlenerek yerel otoritenin gerçek sahibi oldular. Görünürde halk ve ileri gelenler sancakbeylerini amir olarak tanıyorsa da, bu amirlerin emirlerini yerine yetiren, değiştiren ve bazen uygulamayacak kadar güç sahibi olanlar, yerli idarecilerdi. Köyler ve şehir mahalleleri ise Müslüman ve gayrimüslim kendi seçtikleri başlangıçta imamlar daha sonra muhtarlar, kocabaşlar tarafından yönetilirdi. 17. Yüzyılla birlikte okuryazarlığın ve basılan kitapların sayısında bir hayli artış olurken Urfa, bu artıştan pek de nasibini almamıştır. Osmanlı 18. yüzyılda, 1703-1730 arası erken kapitalizme uyma gayreti vermişse de bir sonuç elde edememiştir. Benzer bir durum da Urfa içinde geçerlidir. Modern eğitime ayak uyduramayınca, folklorik kültür ile geleneksel kültürün öğelerine sarılmayı çıkış olarak görmüştür.

18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı dönemi Urfa'sında artık Nabi çapında entelektüellerin görülmemesi nedenleri arasında, Urfa medreselerinin Ortaçağ'daki ihtişamlarından eser kalmamış olmasıdır.

18. Yüzyıl boyunca merkez ve taşra bürokrasisi ile yerel orta sınıf arasında artan gerginlik yer yer isyan şeklinde kendini gösterirken, söz konusu durum, Urfa'da dilekçeleri eyalet merkezleri ile payitahta gönderme şeklinde kendini göstermiştir. Taşra halkı, kendi yerel liderleri etrafında toplayarak onların hem güçlerini artırdı hem de merkezi devletin bürokrasisine karşı cephe almalarını sağladı. Halk desteğine güvenen ve idare ettikleri miri (devlet) araziye sahip çıkan ayanlar, sayıları arttıkça, merkezi bürokrasiye meydan okuyarak, idare ettikleri miri arazinin mülkiyetinin kendilerine devredilmesini istediler. Hak ve özgürlükler anlamında, ülkemizde devlet karşısında kişilerin hak ve özgürlüklerinin iktidar tarafından kabul edilmesi 1808 tarihli *Sened-i İttifakla* başlamıştır. II. Mahmud (1808-39) Sened-i İttifak ile Ayanın istediklerini gerçekleştirdi. Bu nedenle Türkiye'de demokrasiye giden yolu ayanın açtığını söylenebilmek. II. Mahmud merkezîyetçiliği güçlendirmek adına 1815'te Ayan avına, 1826'da ise yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını sağladı. II. Mahmud'un ıslahatlarıyla yeni bir toplumsal yapı oluştu. Bu sınıfın, bir ayağı geçmişte diğer ayağı yeni bir gelecek istiyordu. Oluşan bu orta sınıf, II. Mahmud'un kurduğu "modern" okullarda yetişen bürokrasi, kendi rejimini kurup ona sahip olmak istiyordu. Kemal Karpat'ın Osmanlı demokratik kültürünün olmazsa olmazı olarak gördüğü, modern orta sınıfların kimlik kazanması ve akılcılığın hâkim olma durumu, taşrada örneğin Urfa'da pek de karşılık bulunmamıştır. Urfa'nın geleneksel eğitim pratiği ile köklü bir folklorik gündelik yaşamı, hayatın her alanını kuşatmış-

tır. Bu dönemde şehre entelektüel birikimi sağlamaktan yoksun, sıbyan mektepleri, rüştiye okulları, Ortaçağ'daki ihtişamlı Urfa medreselerinden çok uzaktır. Sıbyan mektepleri; 1838'de Umûr-i Nâfia Meclisi'nde mektepler için hazırlanan bir lâyhada mektepler küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılmış, küçük mahalle mekteplerinde hece ile iki hatim indirilmesi; büyük mekteplerde (Sınıf-ı sâni) ise kulak dolgunluğu olması için Türkî inşâ, Tuhfe, Subha-i Sıbyân gibi eserlerin ve Birgivi'nin akâid risâlesi, ahlak risâleleri, hat ve hitâbet okutulması öngörülmüştü.¹⁴ Urfa'daki Sıbyân mektepleri hakkındaki ilk bilgilerimiz, 1646'da şehri ziyaret eden Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yer alır.¹⁵ Urfa'daki câmi ve medrese sayısı göz önüne alındığında küçük mescitler hariç, çoğu câmi ve medresenin bünyesinde bir Sıbyân Mektebinin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ Halep Vilayet Salnâmeleri'ne göre 1868'de Urfa merkez kazasında 21, 1869'da 34, 1871'de yine 34 Sıbyân Mektebi'nin varlığı bilinmektedir.¹⁷ Maarif Nezaretince gönderilen H. 9 Muharrem 1290 (M. 9 Mart 1873) tarihli bir yazıda; Urfa Mektebi Rüşdiyesi'nde az olan talebe sayısının artırılması için mahalli Sıbyân mekteplerinden rüştiyeye devam etmeyen öğrencilerin teşvik edilerek çocukların rüştiye mektebine devam ettirilmeleri istenmiş böylece sıbyân mektebi sonrası eğitimin sürdürülmesi amaçlanmıştır.¹⁸ H.1299 (1882) tarihli Halep Vilayet Salnamesine göre Halep vilayet okulları içerisinde Urfa'da toplam gayrimüslim okul sayısı 20 tane olup; öğrenci sayısı 1.140'tır. Buna karşılık Müslüman okul sayısı 54 olup öğrenci sayısı 1.016'dır.¹⁹ 1885 senesinde ise Urfa Kazasında 44 Sıbyân mektebinde 756 çocuk okumaktadır.²⁰ Urfa'da Sıbyân mekteplerinin yanı sıra gayrimüslimlere ait ilkokullar da bulunmaktaydı. Cuinet'e göre; "1890'da Urfa ve kazalarında; 2 Latin ilkokulunda 90, 6 Katolik Ermeni ilkokulunda 344, 8 Gregoryan Ermeni ilkokulunda 460, 1 Protestan Ermeni ilkokulunda 190 ve 1 Jakobin Cemiyetine ait Süryâni ilkokulunda da 50 öğrenci okumaktaydı."²¹

H.1316 (1898) Halep Vilayet Salnâmeleri'ne göre de Urfa Sancağı merkez kazasında 31 İslâm mektebi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten itibaren Urfa merkez kazasında ilk kez iptidai mekteplerinin ismine rastlanmaya başlanmıştır.²²

Urfa müzik topluluğu

İptidai mekteplerin açılması Sıbyân mekteplerini bir anda ortadan kaldırmamıştır. Nitekim salnamelere göre; 1326 yılı verilerine, yani 1908’de vilayet genelinde 87 Sıbyân ve 700 adet talebesi bulunduğu bilinmektedir.²³ 1908’de Urfa da modern okullar arasında mülkiye idâdi mektebi, İbtidai mektepleri, İnas ibtidai mektebi, sanayi mektebi ile Suruç ve Birecik Kazalarında rüştiye-i mülkiye mektepleri bulunurken, Sıbyân mekteplerinin de varlıklarını devam ettirmektedirler.²⁴

Urfa Mekteb-i Sanayi

18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı dönemi Urfa’ında artık Nabi çapında entelektüellerin görülme nedenlerinden biri de Urfa medreselerinin Ortaçağ’daki ihtişamlarından eser kalmamış olmasıdır. Çağın eğitim dinamiklerinden uzak, çoğu rüştiye ile idadi arası eğitim veren yapılarıdır. Bu dönemin en belirgin özelliği Urfa artık antikçağ ve ortaçağın düşünce üreten kenti olmaktan çıkmış, kendi yağında kavrulmak için çaba sarfeden bir şehirdir. 18. yüzyıldan başlayıp 1946 yıllarına keskin bir şekilde devam eden, Urfa’nın kayıp yılları olarak tanımladığımız dönemin çözülmesi; düşünce üretimi zayıflamıştır. Sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler ne kadar güçlü olursa olsun, bu gelişmeleri anlayacak, inceleyecek ve ileriye dönük olarak yol gösterecek, sağlıklı düşünce üreten bir elit ortaya çıkmazsa hiçbir

gelişme sonuç vermez. Dönemin medreseleri ve okutulan eserler bunu göstermektedir. Bu dönemde; Abbasiye Medresesi (h. 1107/m. 1695), Abdurrahman (Rahmaniye) Medresesi (17. yy.), Eyyubi Medresesi (h. 587/m. 1191), Firuz Bey Medresesi (17. yy.), Halilürrahman Medresesi (h. 813-833/m. 1410-1429), Hamis Efendi Medresesi (h. 1169/m. 1756), Hasan Padişah Medresesi (h. 866/m. 1462), Haydariye (Haydar Ağa Medresesi) (h. 1169/m. 1756), İbrahimiye (Dabbakhane Medresesi) (h. 1136/m. 1723), İhlasiye Medresesi (h. 1051/m. 1641), Kutbeddin Medresesi (h. 1192/m. 1778), Nakibzâde Usameddin İbrahim Efendi Medresesi (h. 1196/m. 1781), Rahimiye Medresesi (h. 1150/m. 1737), Rızaiye Medresesi (h. 1193/m. 1779), Rızvaniye Medresesi (h. 1149/m. 1736), Sakıbiye Medresesi (h. 1270/m. 1854), Süleymaniye Medresesi (h. 1259/m. 1843), Şabaniye Medresesi (h. 1214/m. 1800), Şehbenderiye Medresesi (h. 1328/m. 1910), Ulu Cami Medresesi (h. 786/m. 1384), Yusuf Paşa Medresesi (h. 1121/m. 1709) ile Darü’t-Ta’lim (h. 994/m. 1586) ve Darü’l-Hüffâz (Darü’l-Kurra) olmak üzere toplam yirmi medrese, iki darü’l-kurra ve darü’l-hadis mevcut olduğu görülür. Ayrıca devrinin zengin ve şöhretli bir ismi olan Şair Sakıp Efendi’nin de, kendi adıyla anılan Sakıbiye Medresesi (1863) bulunmaktaydı. Günümüz ortaokul ile lise düzeyi eğitim veren bu kurumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri okumak ve onları çözümleyecek bir toplumsal yapı oluşturmaktan çok uzaktı.

Payitahta giden şikâyet dilekçeleri de bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.

II. Mahmud’un modernleşme çabaları sonucunda Osmanlı merkez ve taşrasında ortaya çıkan orta sınıf, kendilerini “asilzadeler”, “güzideler”, “yol göstericiler” olarak tarif edenler, gittikçe bireyselleşen, kişiliğin bilincine varan halktan körü körüne itaat isteyen yeni bir anlayış türemiştir.

Nakıbzade Medresesi

Bu dönemde, Osmanlı arşivinde, Urfa ile ilgili belgelerde “zade” olarak tanımlanan ailelerin sayısında gözle görülür bir artış vardır. Bu da şehirdeki orta sınıfın kemiyet açısından büyüdüğünü göstermektedir. Urfa’daki orta sınıf Ziya Gökalp’ın tabiriyle *halka* “*medeniyet*” götüren ve halktan “*kültür*” alan bir gelişmeden çok uzaktı. Urfa orta sınıfı, daha çok sıbyan (ilk mektep) ile rüştiye (ortaokul) okulların kültürel birikimine sahipti. Osmanlı hükümetinin 1858 Arazi Kanunnamesi ile miri devlet arazisini özel mülkiyet dönüştürmesiyle orta sınıfa kırsaldan da ciddi bir katılım gerçekleşmiştir. Hükümet eninde sonunda piyasa baskılarına ve orta sınıfın ekonomik serbestiyet isteklerine boyun eğerek 19. Yüzyılın sonunda miri devlet arazisini özel mülkiyete dönüştürmek zorunda kaldı. 1858 Arazi Kanunnamesi ile araziyi kontrol etmede başarı sağlayamadı. Osmanlı Devletinde sosyo-politik manzara 19. Yüzyılın sonunda çok değişti. Hem Osmanlı genel coğrafyasında hem de Urfa’da gayrimüslim teb’a için aynı durumu ifade etmek mümkün görünmemektedir. Hıristiyan orta sınıfı, Avrupa’nın desteğiyle, dışarıdan ve dolaylı olarak iç ticarete hâkim olmuş kendi etnik ve dini özelliklerini esas alan milliyetçi bir entelektüel grubu cemaatlerinin lideri yapmıştı. Aynı sosyal gelişmeyi 1860’tan sonra Yahudiler ve Ermeniler için söylemek mümkündür. Siyasi ve eko-

nomik bakımından Avrupa’nın tam desteğini alan gayrimüslimler bir milli kültür yarattıkları gibi din, kültür ve bilhassa ticari bağlar sayesinde taşrada yaşayan soydaşlarıyla yakın ilişkiler kurarak siyasi ve kültürel bütünleşme ve millileşme gerçekleştirdiler. Urfa gayri Müslim tebaanın okuma sıraları ile okudukları kitapların güncelliğiyle Müslüman tebaanın okuma pratiği ve okudukların güncelliği arasında ciddi bir uçurum söz konusudur. Osmanlı böyle bir eliti ancak 19. Yüzyılda oluşmaya başladı. Önceleri Osmanlı halka dayanan, devlet hizmeti için yetiştirilmiş bir elite sahipken, bu elit sonradan halktan koptu, toplumla bağları zayıfladı. Çünkü elitlerin bir kısmı İslam’ı ilerlemeye karşı görmekteydi. Gayrimüslimler, hızla Batı eğitim felsefesine uyarak kendi cemaatlerine bağlı ve kendi toplumlarının kültürünü ve tarihini benimsemiş entelektüel bir elit yetiştirdikleri için elit-halk kopukluğu onlarda görülmemiştir. Müslümanlar arasında geleneksel elitin yetiştiği

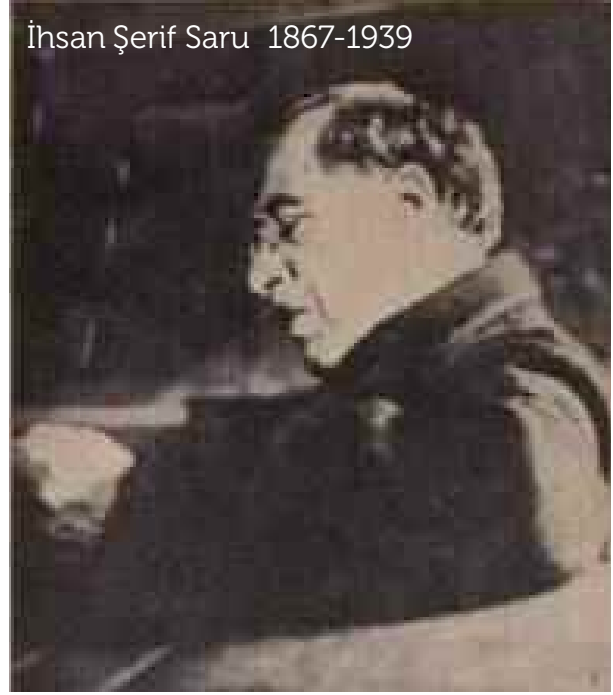
yer medrese, “modern” elitin yetiştiği yer “mektep” olduğu için Müslüman elitler daha başlangıçta “yeni” (cedid) ve “eski” (kadim) olarak ikiye bölündüler, devleti kendi görüşlerini uygulayacak bir araç olarak gördüler. Medreseler her ne kadar “laik” mektepler yanında bir süre hizmet vermişlerse de Abdülhamid döneminde “modern” okullar haline dönüştürüldüler ya da yok oldular.

Müslüman kesimde medreseler, onlara yardım sağlayan vakıflar devlet idaresine, yani Evkaf Nezareti’ne geçince eski işlevlerini yerine yetiremediler. Bu medreselerden ayakta kalan ve kendi imkânlarıyla değişimden etkilenerek yeni bir İslamcı düşünür yetişti. İttihat ve Terakki dönemi hatta Sebilürreşat dergisinde yazan birçok İslam âlimi, ayakta kalan bu tip medreselerden yetişen âlimlerdi. Orta sınıfın ilk kez belirleyici bir şekilde ortaya çıkması ve siyasi güç kazanması, iki kurum sayesinde olmuştur: Vilayet meclisleri ve bilhassa 1876 Anayasası hükümlerine göre kurulan Mebusan meclis üyeleridir.

Osmanlı ve Cumhuriyet Urfasında Siyasi Hareketler

Osmanlı modernleşmesi, Urfa’da cemiyetleşme ve kulüpleşme şeklinde kendini gösterir. Tarih boyunca Urfa’da siyasi ve sosyal örgütlenme pratiği iki kulvarda devam etmiştir. Birincisi, 1808 Sened-i İttifak sonrası başlayan örgütlenme süreci, Tanzimat-İslahat Fermanı ve Meşrutî idaredir. Bu dönemde devletin eski korporatif örgütlenmesi yerine kişi ve vatandaşlık üzerine kurulacak bir devlet yapısı kabul edilmiştir.

Tanzimatçıların amacı, tebaayı birleştirmektir. Fakat “vatandaşlık” kavramı, dini kimliklerin milli/siyasi bir boyut kazanarak ön plana geçmesine yol açtı. Sonunda Osmanlı nüfusu da, “çoğunluk” (Müslüman), “azınlık” (gayrimüslim) şeklinde ayrışmaya başladı. Eskiden vergiye esas teşkil etmesi için yapılan nüfus tahrirleri, 1850’den sonra nüfusu dini ve etnik (erkek-kadın) esaslara göre ayırma tabii tutmuş ve istemeden de olsa dini farklılıkların siyasi farklar haline gelmesine neden olmuştur. 19. Yüzyılın sonuna doğru gerçekleştirilen reformlar yoluyla, “azınlıklara” azami derecede dini, kültürel serbestlik verildi ve devlet memurluklarını onlara açtı. Bu durum “çoğunluk” olana Müslim halk ile azınlıkların arasını açtı. Osmanlı Devleti’nde anayasa ve parlamenter düzen talepleri Fransa’daki 1848 Devrimi’nden itibaren duyulmaya başlanmıştır. Özellikle 1867-1868’de Namık Kemal’in başını çektiği Genç Osmanlılar hareketi tarafından dile getirilmiş, anayasa tartışmaları Âli Paşa’nın 1871’de ölümünden sonra başlayan siyasi ve mali kriz döneminde yoğunlaştı. Bu dönemde Mithat Paşa meşrutiyetçi görüşün başlıca temsilcisi olarak sıvırdı. 1876’da Abdülaziz’in tahttan indirilmesiyle Mithat Paşa devlet yönetiminde egemen güç konumuna geldi. Üç ay süren saltanatında anayasayı hazırlatmayı başaramayan V. Murat da tahttan indirilerek, meşrutiyet fikrine daha yakın olduğu sanılan Abdülhamid Han, 31 Ağustos 1876’da tahta geçirildi. 10 Eylül’deki cülus merasiminin hemen ardından, anayasa hazırlanması için Mithat Paşa başkanlığında *Cemiyet-i Mahsusa* adında bir encümen kuruldu. Namık Kemal’in telkinleriyle oluşturulan ilk taslak daha sonra Mithat Paşa’nın özel sekreteri olan hukukçu Krikor Odyan’ın görüşleri doğrultusunda Fransa ve Belçika anayasalarından çevrilen bir metinle değiştirildi. 1876 Osmanlı Anayasası Ermeni Krikor Odyan tarafından hazırlandı. 23 Aralık’ta yeni anayasa Bab-ı Âli önündeki meydana kurulan kürsüde halka ilan edildi ve 101 pare top atışıyla kutlandı. 1876 tarihli *Kanûn-ı Esâsî* ile kişi hak ve özgürlük alanlarının genişlemesi sağlanmıştır. 1876 Anayasasının getirdiği kavramla “halkına sorumlu” Birinci

İhsan Şerif Saru 1867-1939

Meşrutiyet idaresi ile en popüler kavram “hürriyet” oldu. II. Meşrutiyet ile birlikte artık taşrada da cemiyetleşmeler görüldü. İttihat ve Terakki böylesi bir ortamda ortaya çıktı. Cemiyetleşme ve kulüpleşme, meşrutiyet idaresinde belirgin hale gelmiştir. Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyet dönemi Urfa’da oluşan siyasi örgütlenmeler, 1896’den ikinci Meşrutiyetin ilanına kadar Urfa’da sürgüne gönderilmiş olan, İhsan Şerif Saru’nun kentteki faaliyetleri ile Daşnaksütyün örgütlenmelerinden esinlendikleri anlaşılmaktadır.²⁵ Urfa’nın İttihatçılarla tanışması, İhsan Şerif Saru’nun Urfa sürgünü ile başlamış olma ihtimali yüksektir. Aslında İhsan Şerif Saru’nun şehrin düşünce hayatında da ciddi etkileri olmuştur. Urfa’da kaldığı süredeki faaliyetleri, daha sonra Urfalı öğrencilerin yüksek tahsili yapmalarında yol gösterici ve barınma ihtiyaçlarında yardımcı olması ayrıca kayda değerdir. Hatta Urfa’nın eğitim problemini çözmek için 1902 tarihinde rüştiye okuluna iki yıl ilave edilerek beş seneye çıkarılarak İ’ dadi yani liseye yükseltilmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte Urfa’da Müslim ve gayrimüslim tebaanın çok hızlı bir şekilde örgütlendiği görülmektedir. Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti, Urfa Daşnaksütyun Kulübü ve Urfa Hınçakyan Kulübü Urfa’da aktif çalışan cemiyetlerdir.

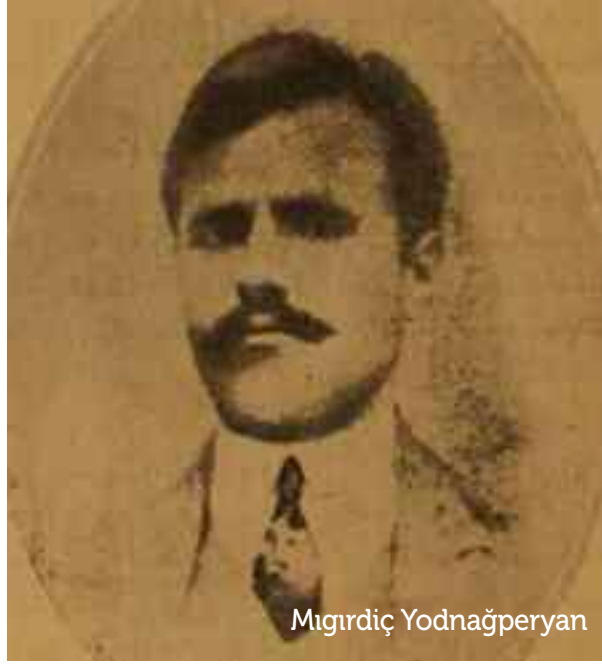
II. Meşrutiyet idaresinde (1. Dönem: 17 Aralık 1908 - 18 Ocak 1912) Urfa’yı temsilen iki kişi ön plandadır. İttihat ve Terakki üyesi Şeyh Safvet ve Mahmud Nedim Bey.²⁶ Şeyh Safvet, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Urfa’daki birinci mebusu/delegesidir.

Şeyh Safvet Kahire'de Camiu'l-Ezher'e (Ezher Üniversitesi) devam etmiş ve burada dört yıl İslamî ilimlere dair dersler alarak mezun olmuştur.²⁷ İttihat ve Terakki'nin Urfa'daki ikinci vekili ise Mollâzâde Hâcı Mahmud Efendi'dir.

Urfa'da meşrutî yönetime karşıt olanlar da vardır. Bunlardan biri Şeyh Müslüm Efendi'dir. Hürriyyet-i Mebûsân, Hükümet-i Seniyye, İttihâd-ı Terâkkî Heyeti ve padişaha küfür ettiği iddiasıyla Urfa Müftüsü Şeyh Müslüm Efendi, hükümete şikâyet edilir. (15 Şubat 1324r./28 Şubat 1909m)²⁸.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından ise şehirde, idâre-i Meşrutîye aleyhine afişler asmak suretiyle yeni yönetimi protesto eden Mehmed Emin ve Necmeddin müebbeden, Şeyho ve 'Alo' ise üçer sene müddetle Sivas'a sürülmüşlerdir.²⁹ Mevcut siyasal sisteme karşı olan bu şahıslar sürgün yerinden firar ederek Urfa'ya dönüp,³⁰ aleyhte faaliyetlerini sürdürecektedir. İleri gitmeleri, muhalif bir gurubun şehirdeki varlığını göstermesi açısından önemlidir.

Urfa Hürriyet ve İtilaf Kulübünün de Urfa faaliyetleri, 1910'larda eşraftan Hâcı Hüseyinzâde Haydar Ağa'nın riyâsetinde, eşraftan Mehmet Paşazâde Faiz Bey ve Haydar Ağazâde Hüseyin Ağa ve Şerif Beyzâde Mustafa Bey idarelerinde İtilâf Kulübü'nün kurulmasıyla başlar.³¹ Urfa'daki siyasi örgütlenmeler, gayrimüslim teb'a arasında daha sistemli idi. Urfa Daşnaksütyun Kulübü (Taşnaksütyun) I. Dünya Savaşı esnasında Urfa'da etkin kulüplerdendir. Kunduracı Horin Kûpeliyan

Efendi başkanlığında siyasi örgüt toplantılarını Gerz (Gerz: Sokaklardaki yağmur suyu / atık su kanalı) mahallesinde yapmakta idiler.

Üyeleri arasında Manifaturacı Karabet Karadaşçıyan Efendi, Karabet Tabtabayan Efendi³² Giragos Derzakıyan ve Urfa İsyan'ın lideri olan Mıgırdiç Yodnağperyan³³ da bu örgüt üyeleri arasında yer almaktaydı.³⁴ Taşnak Komitesi II. Meşrutîyet'in ilanının Birinci Dünya Savaşı'na kadar Urfa'daki Ermenilerini isyana hazır hale getirmek için bir dizi faaliyetlerde bulunmuştur.³⁵ Urfa Taşnak Komitesi, şehri farklı bölgelere ayırarak bölge sorumlularının belirlendiğini görmekteyiz. Yine Gayrimüslim teb'anın örgütlendiği bir başka oluşum, Urfa Hınçakyan Kulübü'dür. Bu kulüp Sosyal Demokrat Hınçakyan Cemiyeti'nin Urfa şubesidir. Cemiyetin Urfa'daki şubesinin tanınması hususunu, 20 Ekim 1910'da, mesul müdür Urfalı Agob Tüccaryan bin Ağba ve Kâtib Artin Mardirosyan ve azadan biri tarafından imzalı bir arzuhal ile mutasarrıflığa bildirilmiş ve faaliyetlerine başlamışlardır.

Yarıştı, rekabette ve mücadelede her şey mubah mı?

1908 yılı seçiminde Halep mebusu olarak Urfa'dan seçilen vekiller Şeyh Safvet Efendi ve Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi; Urfa mebusu olarak 1912 ve 1914 seçimlerinde Şeyh Safvet Efendi ve Kürkçüzade Ömer Edip Efendi'dir. Urfa Fransız işgali altındayken İttihatçı olarak bilinen şehir eşrafı, Kuvayı Miliyecilerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanırlar. 1919 yılı sonbaharında son Osmanlı Meclisi Mebusan seçimi için,

Şeyh Safvet Efendi

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey 17 Aralık 1919 tarihinde mebus seçimi için adaylığını koyanların listesini Dahiliye Nezareti'ne bildirir. Buna göre; Urfa İdadisi eski müdürü şimdi Darümuallimin-i Âliye tarih muallimi İhsan Şerif, Üsküdar mahkeme azasından Birecikli Askerizade Abdulmecit, Urfalı Harranşeyhizade Abdulkadir Mithat Efendi, 24. Fırka Askeralma Reisi Kaymakam İlyas Bey, Berazi Aşiret Reisi Şahinbeyzade Mustafa Bey, Suruç ve Birecik Savcısı Urfalı Arabizade Yusuf Efendi, Sivas İstinaf Mahkemesi Savcılığında emekli Urfalı Nabi Efendi ve Ali Yaver Efendi'dir. Bunların dışında başka adaylar da vardır. İstanbul Hukuk Fakültesi muallimlerinden Urfalı Hocazade Şükrü Nasih Bey, eşraftan Siverekli Ali Efendi, sabık Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi, Milli Kongre Reisi Esad ve Umumi Doktor Mustafa Hulusi Beyler de Urfa mebusluğuna aday olmuşlar, mebusluğa seçilenler Hocazade Şükrü Nasih Efendi ile Siverekli Ali Efendi olmuştur.

Urfa'da Muhalefet...

Urfa'da muhalefetin izleri ve aktörlerinin hayat hikâyeleri de ilginçtir. Urfalı hitabet ustası Vaiz Mahmud Kâmil 1 Nisan 1923 yılında seçim kararı alınca³⁶ 1923

seçimlerine Halk Partisinin karşısında aday olur. Bu adaylık tek parti/millî şefin partisine karşı bir meydan okumadır. 28 Haziran 1923 yılında seçimler yapılır. Seçimler, Vaiz Mahmud Kâmil ile Halk Partisi arasında geçmesine rağmen, Halk Partisi'nin belirlediği adayların hemen hepsi seçilir. Vaiz Mahmud Kâmil'in mücadelesi, Urfalının hafızasının bir yerinde durur. Onun mücadelesine Urfa, görünür anlamda yeterince destek verememiş olsa da, Urfalının cesaretini göstermesi açısından adaylığı anlamlı bulunur.

17 Kasım 1924'e gelindiğinde, Urfa'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ülkedeki ilk şubesi Urfa'da açılır. Tanin gazetesi, partinin kurucularını şöyle açıklamıştır: "Urfa vilayeti eşrafından Hacı Hüseyinağazade Hasan ağa'nın riyasetinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Urfa Şubesi Heyeti İdare azalığına eşraftan sabık halk Fırkası Reisi ve Urfa müdafilerinden Hacı Mustafa Kâmil ve eşraftan Hacı Ateşbeyzade Tahir Beylerle Alaybeyzade Mahmut, Harranşeyhi oğullarından Hayati, Şeyho Ramazan, Tüccardan Güllüzade Osman ve Eskicizade Bekir Efendiler seçilmiştir." Gereken usuli işlemlerden sonra 20 Aralık 1924 tarihinde Urfa Şubesi'nin resmi açılışı yapılmıştır. Urfa ve Siverek'te örgütlenme, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sorumlu kâtabi sıfatıyla yapılır.

Urfa mutasarrıflığı da yapmış bulunan emekli Kurmay Yarbay Fethi Bey parti örgütlenmesini yapmıştır. Şeyh Sait isyanını sırasında kurulan Şark İstiklâl Mahkemesinde "...*Mensup olduğu siyasi partinin cemiyet teşkilatını icra esnasında dini ve mukaddes olan dini hisleri alet ederek halk arasında nifak ve şikak yaratmaya teşebbüs ve cür'et eylediği*" iddiasıyla tutuklu olarak yargılanan Fethi Bey, 5 sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme bu kararında mahkemenin yargı çevresinde bulunan şubelerinin kapatılmasına da karar vermiştir.

Şark İstiklâl Mahkemesi'nde, Sabık Belediye Reisi Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi de "... ahaliyi tahrik ettiği, Hükümet-i Cumhuriye aleyhinde bulunduğu iddiası" ve Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucusu olduğu iddiasıyla yargılanıp beraat eder. Bu süreçte siyasi nedenlerle ihbar edilip suçlanan ve İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp beraat edenler arasında Badıllı aşireti reisi Sait Bey, İzollu aşireti reisi Zülfikâr Ağa ve oğlu Bozan Ağa da vardır.

Urfa için, çok partili hayat bir bayram mutluluğudur. Bu mutluluğun nedeni, demokrasinin gelişmesi mi yoksa farklı partilerde siyaset yapabilme ihtimalinin verdiği sevinç midir, bilinmez. Ama hiçbir bayram, Urfa'ya seçimler kadar sevinç vermez. 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) Urfa'da kurulması da böylesi bir heyecan yaşatır.

Nitekim daha önce listelerde kendilerine yer bulamayan Urfalılar, 1946 seçiminde 7 milletvekilinin 6'sını oluşturur. Hâlbuki bir önceki dönem, 6 milletvekilinden yalnızca Suut Kemal Yetkin Urfalı idi.

Demokrasi cilvelelerini gösterince, Urfa'da hüzmün emareleri başlar. 1954 seçimleri, Urfa'nın liste memnuniyetsizliğinin tavan yaptığı bir dönemdir. Bu dönemde Urfa'da Başkanlığını Eczacı-Gazeteci Musa Kâzım Yazgan'ın yaptığı **Müstakilleri Destekleme Cemiyeti** adı altında bir sivil inisiyatif oluşturulmuştur.³⁷ 5 Nisan 1954 tarihli Akgün Gazetesinde, "*Demokratik nizamın memlekette lâyıkıyla inkişafı için teşekkül eden Müstakilleri Destekleme Cemiyetinin Urfa müteşebbis heyeti teşekkül etmiş ve başkanlığa Sayın Musa Kazım Yazgan ve başkan vekilliğine Milletvekili Necdet Açıanal seçilmiştir*"³⁸ haberiyle "**Müstakil Destekleme Cemiyeti**" adıyla sivil bir inisiyatif başlatıldığı anlaşılmaktadır. 1954 seçimlerinde müstakil olarak seçimlere katılan Nahit Cemal Tokar ile birlikte Musa Kâzım Yazgan (Eczacı Gazeteci,

Şükrü Güllüoğlu (Edebiyat Doktoru), Necdet Açıanal (Y. Mühendis), Ömer Yüksel (Çiftçi), Halit Gülpınar (Çiftçi), Halil Belkis (Avukat) ve Halil Gürmen (Osmanpaşa Zade) olmak üzere toplamda sekiz müstakil aday listede yer alır.³⁹ Listeden rahatsız olanlar⁴⁰ Urfalı ünlü vaiz Mahmud Kâmil'in kardeşi Nahit Cemal'ı aday olması için Urfa'ya davet ederler. 1954 seçimleri sonucunda, DP 65.070 oy alır; Halk Parti 51.127 oy alırken bağımsızlar ise 14.591 oy alır. Nahit Cemal (Tokar)'de seçilemez, fakat şehrin memnuniyetsizliği kartopu gibi büyür ve 1957 seçimlerinde çığa dönüşür. 1957 seçimlerinde DP seçimi kaybeder ve 9 milletvekilini de CHP çıkarır. 1954 milletvekili seçimleri ile 1973 belediye seçimlerine lojistik destek sağlayan STK'ların (Müstakiller Cemiyeti - Umud Derneği) çalışmaları ve seçim stratejileri açısından benzerlik vardır. Mustafa Kılıç'ın DP'ye geçip Milletvekili adayı olması, Urfa'da seçimde partilerin belirlediği adayların kendilerini temsil etmediğini düşündürür. Urfalılar çare olarak, kurdukları Urfa Mücadele ve Uyanış Derneği (UMUD) öncülüğünde bir hareket başlatırlar. Kadri Barut bağımsız belediye başkan adayı olur ve seçimi kazanır.

Yine 1973 belediye seçimlerindeki bağımsız adaylar da benzer bir sosyolojik arka plana sahiptir. Bu süreçte bağımsız olan adaylar; Kadri Barut: 3960, Haydar Rastgeldi: 772, Mustafa Bozcan: 3, Selahattin Günbay: 44, MSP-Selim Görgün: 2674, CHP-Mithat Melik: 2552,

DP-M. Kemal İzol: 1487, AP-Cemal Güven: 1481, oy almışlardı. Urfa siyasetinde MDC (Müstakilleri Destekleme Cemiyeti) hareketi ile UMUD (Urfa Mücadele ve Uyanış Derneği) Derneğinin stratejisi daha sonraki yıllarda da denenmiş, merkezi siyaset karşısında zaman zaman başarı sağlanmıştır. Bu da merkezin taşrayı, özelde Urfa'yı çözümleyemediğini göstermektedir.

Partilerin, şehrin nabzını iyi tutamadıkları dönemlerde, bağımsız adayların çıktığına dair pek çok örnek vardır. Bu örneklerden biri, Urfa siyasetinin renkli siması rahmetli Mustafa Bozcan'dır. Mücadelesiyle dillere destan olan Mustafa Bozcan ile ilgili anlatılan anekdotlar, onun memleket düşkünü olduğunu yönündedir. Kazandığı bir Belediye seçimi sandıkta kaybettirildikten sonra ruhsal yapısı zedelenmiş, hatırı sayılır bir serveti bu yolda tüketmiştir.

Kutuplaşma Yılları

Şehirde siyasi kutuplaşma meşrutiyet yanlısı ve karşıtlığıyla başlamıştır. Bu anlamda Urfa Müftüsü Şeyh Müslüm Efendinin, Hükümet-i Seniyye, İttihâd-ı Terâkkî Heyeti ve padişaha küfür ettiği iddiası ile şikâyet edilir (15 Şubat 1324r./28 Şubat 1909m)⁴¹. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından ise şehirde, idâre-i Meşrutiyeye aleyhine afişler asmak suretiyle yeni yönetim protesto edilir.⁴² Kutuplaşmanın doruk noktasına ulaştığı dönemlerden biri 1946 sonrası, 27 Mayıs darbesi ile başlayıp 1980'lere kadar süren sağ-sol çatışmasıdır. Diğer de 27 Mayıs darbesi öncesi, Belediye Reisi Cemil Hacıkâmilioğlu'nun başkanlıktan düşürülerek, dışarıdan şehrin avukatlarından Reşit İpek'in Belediye Reisliğine getirilmesidir.

Cemil Hacıkâmilioğlu

Mustafa Kılıç

1960'li, 70'li Yıllar ve Şehir-Kırsal Yarışı

1960 darbe sonrasında, siyasette şehir-kırsal yarışı hissedilmeye başladı. 1963 yılında yapılan Urfa'da Belediye seçimini AP kazandı ve Mustafa Kılıç belediye başkanı seçildi.

12 Mart günleri geride kalırken 1973 seçimleri öncesinde Urfalıların yine aday dertleri depreşir. Mustafa Kılıç'ın DP'ye geçip Milletvekili aday olması sonucunda, merkezdeki Urfalılar tepki olarak, siyaset sahnesinde bağımsız aday olarak yer almaya başladılar. Memleket menfaati gereğince kurulan STK'ların insiyatifinde siyasi hareketlenmeler başlatılır.

Memleketin problemleri arasında kırsalın özne olması, 1973 sonrası Toprak Reformu ile ilgili yapılmak istenen düzenlemeler olmuştur. Toprak reformu çalışmaları, şehirde siyasi partilerin tabanlarında kaymaya neden olmuştur. CHP-MSP ortaklığı sırasında uygulamaya konulan Toprak Reformu Uygulaması, Urfa siyasetini etkilediği görülmektedir. Ecevit hükümetinin istifasıyla, 1. MC hükümeti kurulmuş, Toprak Reformu uygulaması MHP'li bakan M. Kemal Erkovan yönetimine geçmiştir. Yeni bakanın Toprak Reform uygulamasında esnek davranması, MHP'ye kaymaların olmasını sağlamıştır.

“Urfa'yı çözen Türkiye'yi çözer”

Prof. Selçuk Şirin
New York Üniversitesi

Din ve Siyaset

Şeyh Safvet ile başlayan siyasette medrese-tekke etkisi daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Vaiz Mahmut Kamil'in 1923'teki adaylığı, muhafazakar kimlikli siyasetçilerin alanda görülmeye başlamasına örnektir. Kurumsal anlamda da 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ülkedeki ilk şubesini Urfa'da açmasıdır. Kısa sürede kapatılan fırkanın, kapatılma gerekçelerinden biri de, muhafazakâr kimliği ile ön plana çıkan Urfa'da şubesinin açılmış olması yeterli bir sakınca olarak görülmüştür.

Yukarıda ifade edildiği gibi tek partili/millî şef dönemine muhalif İslamcılar içinde önemli bir konuma sahip olan Vaiz Mahmut Kamil'den sonra Mahmud Efendinin kardeşi Nahit Cemal'in de aday olması aynı duyguları içermektedir. (1954)

Dindar kesimin siyasette yer alma çabaları, 1977 Seçimlerine gelindiğinde MSP adayı Salih Özcan'ın milletvekili olmasıyla daha güçlenir.

Salih Özcan ile birlikte şehirdeki dindar gruplar, varlıklarını ispatlamış oldular. Şehrin manevi iklimi ve özelde Urfa'nın kutsiyeti ile birlikte sahip olduğu değerler, kırsaldan göçlerle birlikte, muhafazakâr siyaseti beslediği gibi, zaman içinde önemli siyasi aktörler ve söylemlerin çıkmasını sağlamıştır.

Folklorik Sembollerle Siyasi Tepkilerin İfadesi

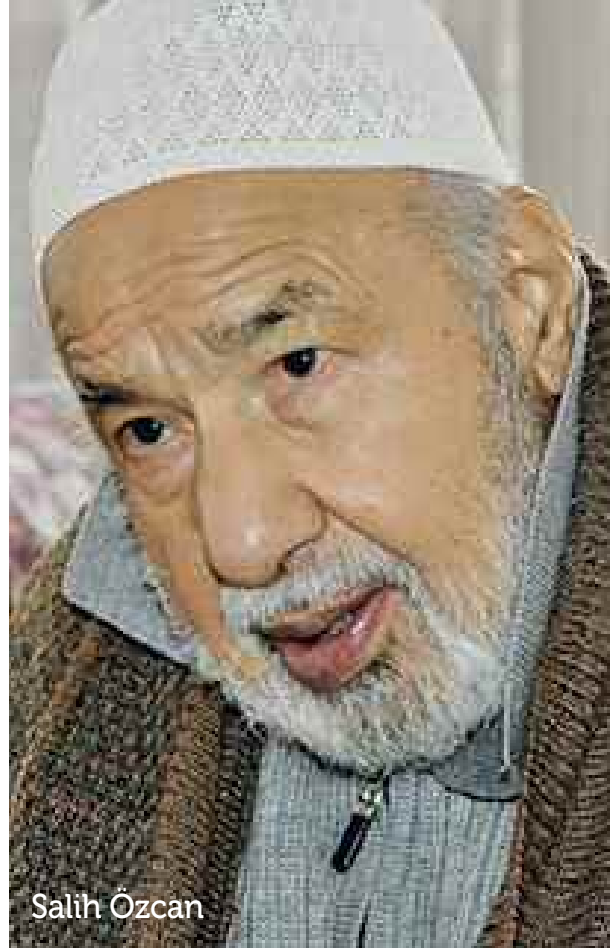
Bu dönemde şehirde siyasetin pasif de olsa hissedildiği bir alan da, folklorik öğelerin hâkim olduğu sahadır.

Cumhuriyet dönemi çok partili hayat ile birlikte, Urfa'da anlık olaylara dolaylı tepkiler verilmeye başlanmıştır. Söz konusu tepkiler iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, şehirlinin ihmal edilmesidir. Bu tepki şeklinde ikircikli bir durum söz konusudur. "Sahipsiz Urfa'm için ben ölüm", ağıtında olduğu gibi sahipsizlikten inlerken, aslında şehir, kendisini tartmayan veya daha iyimser bir ifade ile hafif tartan bir kantara sahiptir.

Bu durum bir ironi ile Siverek türküsünde şöyle ifade edilir.

*"...Vara vara vardım Siverek'in hanına
Hancı dedi bu garibandır yatağını serin eyvana*

“Şehir geçmişte bilginin demlendiği bir kent iken son dönemlerde özellikle II. Meşrutiyet ve sonrası ile Cumhuriyet dönemi çok partili hayata geçişte siyasetin demlendiği bir kent olma yolunda epey bir mesafe kaydetmiştir.”

Salih Özcan

Ordan bir zalim çıktı dedi bu Urfa'lıdır atın bunu zindana,

Ah ölem ölem ölem de kime ne diyem ...”

İkinci bir yolun yöntemi ise sivil toplumlar aracılığı ile sıra grupları riyasetinde oluşan adayların tespit edilmeye çalışılmasıdır. Bu yolla oluşan algı, sonuçlara yansımada takdirde, kızgınlığını hissettirmeden sandıkta göstermeyi hedeflediği görülmektedir. 1950 seçimlerinde DP'ye sınırsız destek veren şehir, seçim sonrası başlayan rahatsızlıklar sonucunda 1957'de tüm vekilleri CHP'den seçtirerek kızgınlığını göstermiştir.

Şehir kızgınlığını bile, iyimser bir olgunlukla ifade eder. Geçmişte pratize ettiği yüzlerce olayda olduğu üzere, şehir hep biriken enerjisini, âlimane bir bilgelikle sandıkta rahatsızlığını kontrollü boşaltır. Şehir, geçmişte bilginin demlendiği bir kent iken son dönemlerde özellikle II. Meşrutiyet ve sonrası ile Cumhuriyet dönemi çok partili hayata geçişte siyasetin demlendiği bir kent olma yolunda epey bir mesafe kaydetmiştir. Belki de şehir bu refleksiyle, New York Üniversitesi' (NYU) davranış bilim ve istatistik dersleri veren, eğitimden siyasete geniş bir alanda çalışmaları olan Prof. Selçuk Şirin, "Urfa'yı çözen Türkiye'yi çözer" tespitini yaptırmıştır.

DİPNOTLAR:

- ¹ Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, İstanbul 2012, s. 10.
- ² Segal, Edessa, s. 17; Ayrıca bkz. Abdullah Ekinci, Urfa'da Ölmeyen Bir Ruh: On İkiler, ŞURKAV Dergisi.
- ³ Mehmet Çelik, Edessa'dan Urfa'ya, s. 316
- ⁴ Duval, Histoire d'Edessa, s. 107. Bu serpuş takma geleneği Pers, Arap ve Kürtlerde yaygındır.
- ⁵ Son dönemlere kadar serpuş takmanın veya takabilmenin bir statü göstergesi olduğuna dair kırsalda var kanaat.
- ⁶ Ross, Roman Edessa, s. 83.
- ⁷ Urfa'da mahalleler arasında sınıfsal, etnik ve dinsel bir ayırım vardır. Bugün bilinçaltına yerleşmiş olan bu tarihsel arka plandan beslenen bir soru "hangi mahallenin şenigisin, sorusudur.
- ⁸ Ross, 106.
- ⁹ Segal, s. 291.
- ¹⁰ Segal, s. 291.
- ¹¹ Anonim Süryânî Vekayinâmesi (terc. Tritton, s. 70); Süryani Mihail, (XV, 7, s. 40); Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), s. 20.
- ¹² Işın Demirkent, I, s. 21, dipnot, 85.
- ¹³ Kemal Karpat, s. 20-30.
- ¹⁴ Cahit Baltacı, Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim, T.A., c.11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 447.
- ¹⁵ Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu – Dizini, 3. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 92.
- ¹⁶ Yasin Taş, Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 253-254.
- ¹⁷ Şehnaz Öztürk, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa'da Eğitim", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2006, s. 33.
- ¹⁸ BOA, Dn :9 Gn :89 Fk: MF.MKT.
- ¹⁹ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Mehmet Koçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Ankara, ORSAM Kitapları, Orsam Yayınları, Ankara 2012, s. 65.

- ²⁰ Abdullah Ekinci, "Urfa'nın Kayıp Yılları ve Urfa Lisesi", http://www.sanlıurfa.com/haber21529-Urfanın_Kayip_Yillari_ve_Urfa_Lisesi.htm.
- ²¹ Hilmi Bayraktar, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı) Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 14, Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2007, s. 51.
- ²² Öztürk, 33, 34.
- ²³ Eroğlu, Babuçoğlu, Koçer, s. 66.
- ²⁴ Abdullah Ekinci, "Tarihsel Süreçte Urfa'da Değerler ve Kırılmalar" ŞURKAV Dergisi, Kurtuluş Matbaası, Şanlıurfa 2013, s. 15.
- ²⁵ Bkz. Abdullah Ekinci-İsmail Asoğlu "II. Meşrutiyet Yıllarında Urfa'da Cemiyetler ve Kulüpler" Şehir ve İrfan Dergisi, S. 3, Ankara 2016.
- ²⁶ Aykut Kansu, 1908 Devrimi, 5. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul 2009, s. 428.
- ²⁷ Zekiye Berrin Hacrismailoğlu, Şeyh Safvet'in Tasavvuf Dergisi'ndeki Yazılarında Tasavvufî Kavramlara Bakışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Çorum 2012, s.5.
- ²⁸ BOA, BEO: 3503/262694, R: Rûmî takvim, M: Milâdî takvim.
- ²⁹ BOA, DH.SYS: 55/1/22.
- ³⁰ BOA, DH.SYS: 55/1/22.
- ³¹ BOA, DH.EUM.EMM: 63/19.
- ³² BOA, DH.EUM.EMM: 63/19/1.
- ³³ Halil Özşavlı, Urfa Ermenileri (Sosyal-Siyasi ve Kültürel Hayat), Gazi Kitabevi, Ankara 2013, s. 80.
- ³⁴ Özşavlı, s. 88.
- ³⁵ Hilmi Bayraktar, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı), Fırat Üni. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No: 12, Elazığ 2007, s. 136.
- ³⁶ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 183.
- ³⁷ Akgün Gazetesi, 17 Nisan 1954, Sayı: 2212. "Müstakilleri Destekleme Cemiyetinin Yeşil Listesi Tescil Edildi"
- ³⁸ Akgün Gazetesi, 5 Nisan 1954, Sayı: 2207. "Sayın Kâzım Yazgan Başkanlığa Seçildi"
- ³⁹ Akgün Gazetesi, 17 Nisan 1954, Sayı: 2212. "Müstakilleri Destekleme Cemiyetinin Yeşil Listesi Tescil Edildi"
- ⁴⁰ Akgün Gazetesi, 17 Nisan 1954, Sayı: 2212. "Müstakilleri Destekleme Cemiyetinin Yeşil Listesi Tescil Edildi"
- ⁴¹ BOA, BEO: 3503/262694, R: Rûmî takvim, M: Milâdî takvim.
- ⁴² BOA, DH.SYS: 55/1/22.